

Szilágyi Bernadett

A mezőgazdaság hagyományos igazgatási és menedzseri eszközei

Bevezetés

A 2009/2010. tanév őszi félévében megkezdett kutatásom az agrár- és vidékfejlesztési források közpénzügyi aspektusait vizsgálja. A témát nemcsak szigorúan vett pénzügyi jogi szempontból kívánom értelmezni, hanem az intézményrendszer sajátosságait is görcső alá veszem. Munkámat alapvetően hármas felosztásban képzelem el: policy – finance – governance. Mit jelent ez a hármas egység?

Policy alatt értem az agrárpolitikát, mint szakpolitikát, annak kialakítását, prioritásait, céljait, változásait. Tágabb értelmezésben az agrárpolitikát egy egységes vidékpolitika részeként kezelném, amelynek lényege a vidék fenntartásához, megőrzéséhez, fejlesztéséhez kapcsolódó politikák részterületeinek egybefogása, úgymint a vidékfejlesztés, regionális politika, területfejlesztés és agrárpolitika. A kutatás keretei miatt azonban csak a szorosan vett agrárpolitika területére kívánom szűkíteni vizsgálódásaimat.

Az értekezés központi elemét a finance képezné, amely keretén belül bemutatom az európai uniós források szerepét az agrárpolitikában. Módszertanilag történeti aspektusból, illetve rendszertani szempontból vizsgálom a pénzügyi eszközöket, első sorban a garantált támogatások szerepét.

Végül fontos területnek tartom a kormányzás (governance) szerepének a vizsgálatát az agrárpolitikában. A szakpolitika megoldásainak mechanizmusai, illetve a megvalósítás, végrehajtás kérdései is több problémát vetnek fel. Az új, alternatív szerveződési formák feltárását szintén lényegesnek tekintem a várható kutatási eredmények szempontjából.

Napjainkban egyre több tanulmány lát napvilágot különböző tudományterületeken (közgazdaságtudomány, politológia, jogtudományok stb.), amely az Európai Unió támogatásrendszerét intézményi aspektusból vizsgálja.¹

Jelen tanulmányban az agrár- és vidékfejlesztési támogatások intézményi rendszerét kísérem meg feltárni. A téma indokoltságát az adja, hogy egyre több makrogazdasági kutatás szerint az egyes országok gazdasági teljesítményét jelentősen befolyásolja a gazdaságpolitikai intézményrendszer fejlettsége.² A szektorok versenyképessége nagymértékben függ a kapcsolódó intézményhálózat teljesítőkéességétől és működésének minőségétől.³ A Közös Agrárpolitika megvalósítsa megosztott végrehajtással történik, ezért kulcsfontosságú az intézményrendszerben rejlő ellentmondások feltárása. Az átláthatóság igényét erősíti, hogy közpénzek felhasználásáról van szó, amelyek felhasználásának minél hatékonyabban és eredményesebben kellene történnie. Hogyan szolgálhatja tehát a KAP keretében kialakított struktúra az uniós és hazai agrárpolitikai célok érvényesülését? A hagyományos közigazgatási modellen mindenképp túl kell lépnünk, hiszen az Európai Unió eltérő igazgatási eszközrendszerben működik a weberi hivatalszervezethez képest. Munkámban azt a kérdést vetem fel, hogy az agrárigazgatás hagyományos közigazgatási intézményrendszere mellett miként jelennek meg az új menedzseri technikák. Vizsgálódásaimat csak azon szervezetek keretében veszem görcső alá, amelyek szerepet játszanak az uniós források felhasználásában.

Az agrárigazgatás hagyományos intézményi struktúrája

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájával kapcsolatosan a *Kormány*, mint általános hatáskörű központi államigazgatási szerv kialakítja és az Országgyűlés elé terjeszti a középtávú agrár- és vidékfejlesztési stratégiát. A 2007-2013 közötti időszak magyarországi stratégiai tervét az Új Magyarország Stratégiai Terv adja.

Központi szinten az agrárigazgatásért az önálló jogi személyiséggel rendelkező központi államigazgatási szerv, a *Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium* a felelős. Az agrárfejlesztésekkel és a nemzetgazdaság fejlődésével kapcsolatban az agrárpolitikáért felelős miniszter köteles évente jelentésben beszámolni az Országgyűlés előtt az agrárgazdaság helyzetéről, a mezőgazdasági termelők jövedelemviszonyairól, a főbb agrárpolitikai célok megvalósulásáról, valamint az ennek érdekében végzett intézkedésekről, a biztosított költségvetési támogatások

1 Ilyen szempontrendszer szerint vizsgálja az Európai Unió kohéziós támogatásait Perger Éva több tanulmányban is.

2 Perger (2009)

3 Gráf (2008)

felhasználásáról, az Európai Unió Közös Agrárpolitikájával kapcsolatos kötelezettségvállalások teljesítéséről és az Európai Unióval történt elszámolásról.⁴ A KAP tekintetében a minisztérium feladatai az alábbi területekre terjed ki: stratégiaalkotás, jogalkotás, költségvetési tervezés, egyedi hatósági ügyek intézése, a Közös Agrárpolitika kialakításának végrehajtását szolgáló nemzeti intézményrendszer működtetése, humánerőforrás-politika, irányítás, ellenőrzés.⁵ A miniszter az agrárgazdaság irányítása körében ellátja a vidék mezőgazdasági kultúrájának fejlesztésével összefüggő feladatokat; kidolgozza az agrárpiac működési koncepcióját, ellátja az agrárpiac szabályozásával, az agrárpiaci rendtartással, a piaci intervencióval kapcsolatos, hatáskörébe utalt feladatokat, kidolgozza az exporttámogatási rendszert; ellátja a hatáskörébe tartozó minőségvédelmi, minőségszabályozási, szabványosítási hatósági minőség-ellenőrzési és élelmiszer-biztonsággal összefüggő feladatokat; biztosítja a környezet- és természetvédelmi követelményeknek is megfelelő agrár-környezetgazdálkodást; közreműködik az agrárágazatot érintő vámok és jövedéki adók kialakításában, piacvédelmi intézkedések meghozatalában; kialakítja a hatósági eljárás rendszerét és szabályait, megállapítja az igazgatási szolgáltatások díjait.

Az EMVA és EMGA keretében nyújtott támogatások kifizető ügynökségeként Magyarország a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatalt állította fel, és akkreditálta. A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter irányítása alatt álló, önálló jogi személyiséggel rendelkező, országos hatáskörű központi hivatal, önállóan gazdálkodó központi költségvetési szerv, amely a SAPARD Hivatal és az Agrárintervenciók Központ általános jogutódjaként jött létre. A Hivatal ellátja az EMOGA helyébe lépő Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) és az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból (EMGA) finanszírozott támogatások és egyéb intézkedések tekintetében a kifizető ügynökségi, valamint egyéb – ennek keretén belül az Európai Halászati Alap (EHA) – fejlesztéssel összefüggő feladatokat. A Hivatal ellátja az egyes közösségi termékpálya rendtartások szabályozási eszközeinek működtetésével kapcsolatos feladatokat, illetve jogszabályban meghatározott körben és módon az egyes nemzeti támogatások igénybevételével és végrehajtásával összefüggő feladatokat.

2007. január 1-jétől új központi hivatal kezdte meg működését, amely szintén a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter irányítása alá tartozik. A döntés az intézményrendszer egyszerűsítése jegyében született, mivel az új Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal (MgSzH) több korábbi szerv összevonásával jött létre (fővárosi és megyei növény- és talajvédelmi szolgálatok; Növény- és Talajvédelmi Központi Szolgálat; megyei földművelésügyi hivatalok; fővárosi és megyei állategészségügyi és élelmiszer-ellenőrző állomások; Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet; Állami Erdészeti Szolgálat; Földművelésügyi Költségvetési Iroda; Országos Borminősítő Intézet; Állatgyógyászati Oltóanyag-, Gyógyszer- és Takarmányellenőrző Intézet; Országos Állategészségügyi Intézet; Országos Élelmiszervizsgáló Intézet). Az átszervezés nyomán kétlépcsősé vált az ágazat irányítási-hatósági tevékenysége, vagyis a minisztériumban intézik továbbra is az államigazgatással szorosan összefüggő ügyeket, míg az ágazati szakigazgatás az új mezőgazdasági irányító szervezet feladata.⁶ Mind a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal, mind pedig a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal területi szervei megyei szinten működnek.

A Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal 2007. január 1-jétől átvette a falugazdász hálózat működtetését is. A falugazdász hálózatot 1998-ban szervezték újjá a megyei földművelésügyi hivatalok szervezetében. Feladatok közé tartozik a folyamatos tájékoztatás a gazdálkodók részére a kormányzati döntésekről, támogatási lehetőségekről, illetve a Minisztérium tájékoztatása a helyi szinten felmerülő kérdésekről. Az aktuális agrártámogatási célokkal kapcsolatosan általános tájékoztatást adnak a kedvezményezettek részére, technikai segítséget nyújtanak a nyomtatványok, kérelmek beszerzésében és kitöltésében. A közösségi (SAPS) és az azt kiegészítő nemzeti (TOP-UP) területalapú, valamint az állattenyésztési támogatási kérelemcsomagokat a falugazdász hálózat munkatársai eljuttatják a termelőkhez, segítséget nyújtanak a kitöltésükben, előzetesen formailag ellenőrzik, illetve esetlegesen közreműködnek a hiánypótlásukban. 2007. évtől kiemelkedő feladat volt a területalapú kérelmek elektronikus kitöltése és beadása.⁷

Az agrárigazgatás intézményrendszerének egyik sajátossága, hogy a nem kormányzati szervek széles körű jogosítványokkal rendelkeznek, amelyek egyrészt agrárigazgatási, másrészt pedig társadalmi, érdekvédelmi feladatokat látnak el.⁸ Ezen szervezetek egy része köztestületként működik, másik részük pedig civil szervezetként. Ezen a ponton csatlakoznak be a hagyományos struktúrába a magánszektor szereplői, akik kiterjedt, széles spektrumú feladatokat vállalnak fel az agrárigazgatásban.

4 1997. évi CXIV. törvény 2. §

5 Mikó (2005)

6 Gráf (2008)

7 Lajkó (2008)

8 Mikó (2005)

Az agrárigazgatás új típusú szereplői

Az agrárigazgatás ilyenfajta (azaz hagyományos és menedzseri) cezúrája nem egyértelmű, hiszen egy szervezeten belül is mutatkozhat a kétarcúság. Az új megoldási formák megjelenését Magyarországon az Európai Unió támogatáspolitikája közvetítette.

A Magyar Agrárkamara 2000-ben alakult újjá, mint köztestület. Sajátosságuk abban áll, hogy a demokratikus öngazgatás elve alapján önkéntesen szerveződnek, de mégis ellátnak közfeladatot a mezőgazdasággal kapcsolatosan. A Magyar Agrárkamara szerepet vállal a különböző képzési programok megvalósításában, kidolgozza a tisztességes piaci magatartásra vonatkozó etikai szabályokat, szervezi és koordinálja az agrárgazdálkodók EU felkészítését, véleményezi a jogszabályok, agrárprogramok kormányzati anyagait, jogszabály módosításokat kezdeményez a törvény szabályai szerint.⁹ A kamara a mezőgazdasággal kapcsolatosan közfeladatokat lát el. A közfeladatok átadása történhet jogszabályi úton (törvénnyel), vagy jogszabályi keretszabályozáson alapuló közmegállapodással, ez utóbbi körébe értve a pályázati úton megszerzett és ilyen döntés alapján ellátott közfeladatot is. Ha a közfeladat átadása törvényi úton történik, a jogszabály meghatározza a feladat finanszírozásának mértékét, és a finanszírozás módját is. A kamara nem köteles olyan közfeladatot átvételére, melynek forrását az átadásról rendelkező jogszabály nem határozza meg. A kamara közmegállapodással (pályázattal) saját ellátásra, vagy koordinálásra és a területi kamarák által történő megvalósításra átvett közfeladat ellátására az abban résztvevő területi kamarákkal közmegállapodást köt.¹⁰ A Magyar Agrárkamara az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program keretében „Gazdálkodói Információs Szolgálat”-ot működtet. A tájékoztatási hálózat feladata a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatalnál regisztrációt kért – illetve az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program keretében pályázni szándékozó – ügyfélkör folyamatos, térítésmentes tájékoztatása, információval történő ellátása.¹¹ Ma Magyarországon a kamara körülbelül 11000 önkéntes tagot jegyez.

Az agrárigazgatás területén szintén fontos szerepet játszanak a gazdálkodók érdekeit képviselő *érdekképviseletek*. Fő profiljuk ezen civil szervezeteknek a termelők információkkal, tanácsadásokkal való ellátása. Ilyen civil szervezet például a Fiala Gazdák Magyarországi Szövetsége (AGRYA), a Magyar Mező- és Erdőgazdasági Érdekképviseleti Tanács (MAÉT), vagy a közéletben magát leggyakrabban megmutató Magyarországi Gazdakörök Országos Szövetsége (MAGOSZ).

A *terméktanácsok* az ágazati termékpályák szereplőinek országos hatáskörű szakmai, érdekképviseleti és érdekvédelmi, non-profit alapon működő szervezetei.¹² A terméktanácsok egy-egy termékre vonatkozóan látnak el feladatot (pl.: Nyúl Terméktanács, Alma Terméktanács). Az összehangolt cselekvés érdekében a termeléstől a marketingen át a fogyasztásig nyomon követik az adott termék életét, de részt vesznek az ágazatot érintő jogszabályok előkészítésében is.

A *Vidékfejlesztő civil szervezetek* megjelenése a kísérleti LEADER programokig nyúlnak vissza. Azon szerveződések „jogutódjaként” jöttek létre az egyedi adottságokra építő helyi kezdeményezések. Tevékenységük a vidéki életminőség javítását és a vidéki térségek népesség-megtartó erejének fenntartását célozza. Ilyen szervezet például a Magyar LEADER Szövetség a Vidék Megújításáért.

A magyarországi 96 önszerveződéssel megalakított LEADER Helyi Akciócsoport önkormányzatokból, vállalkozókból és civil szervezetekből áll. Az akciócsoportok helyi vidékfejlesztési stratégiát készítenek a helyi adottságok figyelembevételével. A LEADER az ÚMVP IV. tengelyét képezi, melyben mintegy 70 milliárd forintot fordíthatnak a helyi fejlesztések megvalósítására.

A civil szektor agráriumban való jelenlétét a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat fogja össze. Az MNVH feladata a vidékfejlesztésben érdekelt összes szereplő együttműködési hálózatba szervezése, így az érintett kormányzati, önkormányzati és civil közreműködő, gazdálkodó és társadalmi szervezetek, szakmai testületek, információs és együttműködési hálózatba szervezése, tevékenységének összehangolása.¹³ Az Európai Unió szintjén pedig az egyes tagállami hálózatokat az Európai Vidékfejlesztési Hálózat (European Network for Rural Development) foglalja egységes szervezeti keretbe. Látható tehát a Közösség nyitottsága a civil szerepek erősítésére. Az MNVH-hoz kapcsolódóan fontos kiemelnünk meg a Helyi Vidékfejlesztési Irodák szerepét. A Helyi Vidékfejlesztési Irodák (HVI) 2007 májusától, Magyarország minden egyes statisztikai kistérségben (Budapest kivételével, jelenleg 173 helyen) működnek.¹⁴ Tevékenységük első sorban adatgyűjtési, illetve információadási jellegű. Szoros együttműködésben végzik munkájukat a Helyi Akciócsoportokkal, más civil szervezetekkel, illetve a falugazdász hálózattal.

9 <http://www.agrarkamara.hu/Bemutakoz%C3%A1s/MagyarAgr%C3%A1rkamarabemutat%C3%A1sa.aspx>

10 <http://www.agrarkamara.hu/Bemutakoz%C3%A1s/MagyarAgr%C3%A1rkamarabemutat%C3%A1sa/K%C3%B6zfeladatokegys%C3%A9geselj%C3%A1r%C3%A1siszab%C3%A1lyzata.aspx>

11 <http://umvp.agrarkamara.hu/Tanacsadok/tabid/55/Default.aspx>

12 <http://www.umvp.eu/?q=node/636>

13 <http://www.mnvh.eu/szervezet-celja>

14 <http://www.mnvh.eu/helyi-videkfejlesztési-irodak>

A köztisztviselők, illetve a civil szervezetek agrárgazdaságban játszott szerepe mellett nem hunyhatunk szemet az agrárium társulásos formái felett sem. A különböző *termelői csoportok, termelői és értékesítési szervezetek* szintén a közös fellépés igényeként alakulnak meg. Céljuk alapvetően a hatékonyabb feladatellátás a termeléstől az értékesítésig. A TЭСZek a magánszektor szereplőiként vesznek részt a mezőgazdasági igazgatásban a jobb piaci érdekérvényesítés érdekében.

Összességében megállapíthatjuk tehát, hogy az agrárigazgatásban igen széles spektrumot képviselnek az új típusú szervezetek. Az előbbieken a meglehetősen szerteágazó struktúrát igyekeztem felvillantani, megelőlegezve azon problémát, hogy vajon az átláthatatlan rendszer mennyiben képes szolgálni a mezőgazdaság hatékony és eredményes működését. Eléggé körülhatároltak-e ezen szervezetek tevékenységei, nem látnak-e el egymással konkuráló feladatokat?

Problémák az intézményrendszer kialakításában

Az uniós-hazai, illetve hagyományos-nem hagyományos intézmények rendszere egyértelműen hozza magával az alapvető problémát. Az eltérő struktúrákat, az uniós intézményrendszert és mechanizmusokat meg kell tudnunk feleltetni a bürokratikus igazgatással. Hiszen a menedzserializmusban megjelenő új elemek nem váltják le a szervezetcentrikus közigazgatást, hanem mellette, párhuzamosan vannak jelen.¹⁵ A rendszer azonban akkor lesz hatékony és eredményes, ha sikerül ezen tényezők optimális kialakítása. Az ellentmondások már a stratégiai tervezésben is jelentkeznek. Az uniós forrásfelhasználás sérti a bruttó elszámolás államháztartási elvét, hiszen ezen tételek pántlikázottak, csak arra lehet felhasználni azokat, amilyen célokra az Európai Unió adja. Szintén érdekes problémát mutat a prioritások megalkotásánál a tagállami szuverenitás belső oldala.¹⁶ A felvetés tulajdonképpen azt a nézőpontot vizsgálja, mely szerint esetlegesen módosulhat a tagállami alkotmányos rend a stratégiai tervezés szabályai miatt. A középtávú stratégia megalkotás ugyanis nem az Országgyűlés hatáskörébe tartozik, hanem a Kormány kompetenciája. Jogosan merül fel a kérdés, hogyan határozhat meg több évre szóló tervet a Kormány az Országgyűlés kontrollja nélkül, miközben az éves költségvetési törvényt szigorú garanciák övezik.

A Mezőgazdasági- és Vidékfejlesztési Hivatal, mint kifizető ügynökség jogállásával és működésével kapcsolatosan is több felvetés fogalmazódhat meg bennünk. A célszerűség mindenképpen azt diktálná, hogy az MVH ügynökségi elven működjön, hiszen akkor a feladatellátásban nagyobb hangsúlyt kapna a hatékonyság és eredményesség követelménye. Mindezekkel szemben a jelenlegi rendszer túl bürokratikus módon működik. Az új menedzsmentszemléletű feladatellátásra ez a hivatali rendszer nem felkészült. Sem a hivatali munkaidő, sem a köztisztviselők száma, képzettsége nem megfelelő. Ezt támasztja alá az a közelmúltbeli hír, miszerint a falugazdászok jelentős részét irányították át az MVH munkateher csökkentésének érdekében. Megkockáztatható, hogy a jelenlegi rendszer lassú, kevésbé hatékony és drága. Nem problémamentes, időként elhúzódnak a kifizetések, a projektek hatékonysági követelményeinek a betartása sem következetes. Ez a magyarországi viszonylatban még éppen elviselhető, de az Európai Unió felé már nem tartható, különösen, ha az esetleges pénzbeli elmarasztalásokra gondolunk.¹⁷ További probléma még az MVH-val kapcsolatban, hogy az alkalmazottak bár köztisztviselői jogviszonyban állnak, mégis menedzseri teljesítményeket várnak el tőlük.¹⁸

A szakmai közreműködő szervezetekkel kapcsolatosan is több megjegyzést tehetünk. Általánosságban elmondható a civil társadalom jelenlétéről, hogy gyakorlatilag átláthatatlan. Végtelen számú érdekképviselő van jelen az agrárigazgatás színpadán. Sokszor a szervezetek hatáskörei nincsenek lehatárolva, gyakran egymás területeibe lépnek be. Az Európai Unió igénye a többszintű kormányzás kialakítására (government to governance) nem ördögtől való gondolat. A Közösségben egyre inkább teret hódít az a felfogás, hogy a civil társadalom erősödése lehet hosszú távon az európai integráció elmélyítésének kulcsa, mert ez tudja igazán összekapcsolni az Európai Unió közpolitikáját az állampolgárokkal.¹⁹ Magyarország hogyan tud megfelelni ezen új igényeknek. Hazánkban a civil szervezetek meglehetősen gyerekcipőben járnak, nem értek még el olyan szintet, amely meg tudná valósítani a partneri kapcsolatot az állami szervekkel, ugyanakkor a támogatások feltételrendszeréül szabott formális együttműködések igazolhatók.²⁰ A magyarországi viszonyokat tükrözi, hogy a különböző hálózati

15 Horváth (2005)

16 Ezt a felvetést Várny Ernő tanulmányában fedeztem fel.

17 Kerek-Marselek (2009)

18 Perger (2009)

19 Jenei (2008)

20 Perger (2009)

tok, civil szervezetek élén politikusok²¹ szerepelnek, s emiatt megjelenik a potenciális veszélye annak, hogy a támogatási struktúra átpolitizálttá válik.

Következtetés

Tanulmányomban arra kerestem a választ, hogy miként jelennek meg a hagyományos, bürokratikus igazgatás elemei mellett az új típusú, menedzsmenteszközök a mezőgazdasági igazgatás struktúrájában. Összességében elmondható, hogy a modern igazgatási szemlélet párhuzamosan jelen van a weberi modell kiegészítéseként, azonban az összeműködés korántsem konfliktusmentes. Egyelőre olyan gyermekbetegségekkel küzd a rendszer, mint a gyenge hatásfokú működés, átpolitizáltság veszélye, köztisztviselők képzetlensége, civil társadalom át-láthatatlansága, hatásköreinek összerosódása. Ezen tényezők miatt azt mondhatjuk, hogy a forrásfelhasználás területén nem valósul meg a hatékonyság és eredményesség követelménye. Munkámat elsősorban tényfeltáró és problémafelvető szándékok vezérelték. A jelen tanulmányban felvetett kérdések alapját képezik az intézmény-rendszerben rejlő ellentmondások részletes feltárásának.

Felhasznált irodalom

Dr. Kerek Zoltán-Dr. Marselek Sándor (2009): A változtatás igénye (Magyar Mezőgazdaság, LXIV. évf., 14. szám 12-15. p.)

Gráf József (2008): Pénzügyi reformok a magyar agrárgazdaságban (Pénzügyi szemle, 2008. 2. szám 235-247. p.)

Jenei György (2008): Fordulat az Európai Unió közpolitikájában (<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00138/jeneigy.html>)

Horváth M. Tamás (2005): Közmenedzsment (Campus Dialóg, Budapest)

Lajkó Ákos (2008): A falugazdász hálózat működésének bemutatása, HVI kapcsolódási pontok (<http://www.umvp.eu/?q=hvi-konferencia-prezentacioi>)

Mikó Zoltán (2005): Agrárigazgatás (Budapesti Corvinus Egyetem Államigazgatási Kar, Budapest)

Pergler Éva (2009): EU kohéziós támogatások felhasználásának intézményrendszere és a forrásfelhasználás hatékonysága, eredményessége (ECOSTAT, Budapest)

Várnay Ernő (2007): Kérdések az EU-költségvetés és a magyar költségvetés, illetve az uniós- és magyar állami szervek kapcsolódási köréből (Nemzetközi Közlöny, 2007. 2. szám 54-69. p)

<http://www.agrarkamara.hu/Bemutatkoz%C3%A1s/MagyarAgr%C3%A1rkamarabemutat%C3%A1sa.aspx>

<http://www.agrarkamara.hu/Bemutatkoz%C3%A1s/MagyarAgr%C3%A1rkamarabemutat%C3%A1sa/K%C3%B6zfeladatokegys%C3%A9geselj%C3%A1r%C3%A1siszab%C3%A1lyzata.aspx>

<http://umvp.agrarkamara.hu/Tanacsadok/tabid/55/Default.aspx>

<http://www.umvp.eu/?q=node/636>

<http://www.mnvh.eu/szervezet-celja>

<http://www.mnvh.eu/helyi-videkfejlesztési-irodak>

http://www.nol.hu/lap/mo/20091008-akciocsoportok_es_visszafordított_hanyatlas

21 Szemléltetésül: „Dél-Alföldön, Kiskunfélegyházán van a központja a Kiskunok Vidékéért Egyesületnek. Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas és Kiskunmajsa környékén 24 önkormányzat, illetve a helyi vállalkozók és civil szervezetek működnek együtt a vidék fejlesztése érdekében.

Ficsór József, Kiskunfélegyháza polgármestere, az egyesület elnöke megjegyezte: a térség jellemzője a kiterjedt tanyavilág.” (http://www.nol.hu/lap/mo/20091008-akciocsoportok_es_visszafordított_hanyatlas, letöltés ideje: 2009. november 18.)